

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РЯБОВА Юлія Миколаївна

УДК 378.091.2:364-43]:323.1(043.2)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Херсон – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському державному університеті імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Гришкова Раїса Олександрівна,
Чорноморський державний
університет імені Петра Могили, м. Миколаїв,
завідувач кафедри англійської мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Романовська Людмила Іванівна,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Шевченко Юрій Андрійович,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри соціальної роботи
та музичного мистецтва.

Захист відбудеться «01» липня 2016 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К67.051.02 у Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці та на офіційному сайті Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27.

Автореферат розіслано «01» червня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. В. Денисенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток українського суспільства характеризується інтенсивними соціально-економічними й геополітичними змінами, що породжують політичні, економічні, соціальні та морально-психологічні проблеми. У таких умовах стає необхідною діяльність соціальних служб, що покликані допомогти суспільству подолати труднощі, пов'язані з вирішенням соціальних, психологічних, культурологічних, етнічних проблем. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, основною метою освіти є формування високої культури міжнаціональних відносин, а передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних людей, здатних до співпраці та міжкультурної взаємодії.

Сьогодні для українського суспільства важливим є налагодження позитивних стосунків між людьми в багатонаціональному середовищі, попередження і профілактика міжетнічних конфліктів, формування в майбутніх фахівців культури спілкування, етнічної толерантності тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність спеціальної підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Потреба в утворенні нової генерації соціальних працівників, здатних до ефективної професійної діяльності в умовах багатонаціонального середовища, є пріоритетним напрямом педагогічної діяльності та знаходить відображення в державних документах та Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Проте в педагогіці бракує наукових досліджень і практичних розробок, спрямованих на перспективний розвиток і вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до вирішення проблем співіснування людей в умовах взаємодії різних культур, віросповідань, стилів життя.

Проблемам підготовки висококваліфікованих фахівців присвячені праці В. Андрущенко, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лутай, С. Сисоєвої та ін. Окремі аспекти підготовки соціальних працівників до професійної діяльності розглянуто в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської, О. Карпенко, Т. Семигіної, І. Миговича, В. Полтавця, Г. Попович, Є. Холостової. Педагогічні та психологічні основи підготовки фахівців соціальної сфери стали об'єктом вивчення таких дослідників, як З. Багатова, В. Бочарова, М. Гуліна, І. Козубовська, Л. Міщик, А. Мудрик, Л. Романовська, Т. Шевеленкова, Ю. Шевченко, Н. Шмельова та ін. Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників розглядають дослідники Л. Віннікова, Н. Видишко, Н. Гайдук, Я. Гулецька, А. Кулікова, Т. Кремнева, Г. Лещук, О. Ольхович, Н. Микитенко, Г. Слосанська, В. Тименко та ін. Питання підготовки фахівців до роботи в полікультурному середовищі знайшли віддзеркалення в працях Р. Агадуліна, Я. Гулецької, О. Гуренко,

Є. Нечаєвої та ін. Проблеми розвитку толерантності в полікультурному середовищі присвячено праці Є. Бистрицького, О. Гривої, М. Шермана.

Аналіз існуючого стану та особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах дає змогу виявити низку суперечностей між наявною дійсністю та вимогами суспільства до професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна робота», що полягають у:

- потребі суспільства у кваліфікованих соціальних працівниках та недостатньому рівні підготовки таких фахівців;
- необхідності цілеспрямованої підготовки до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі та недосконалості навчально-методичного забезпечення цього процесу;
- актуальності підготовки фахівців до роботи в багатонаціональному середовищі та недостатній обізнаності майбутніх соціальних працівників із культурними особливостями представників інших національностей.

Актуальність проблеми та недостатня її розробленість у науковій літературі, необхідність усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Чорноморського державного університету імені Петра Могили за комплексною темою кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки «Формування професійної діяльності майбутніх соціальних працівників» (державний реєстраційний номер 0113U001703). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол № 4 від 12 грудня 2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 25 лютого 2014 р.).

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Мета дослідження – визначення, теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Гіпотеза дослідження. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі стане ефективнішою за таких педагогічних умов:

- застосування культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників;
- здійснення міжпредметної координації в навчанні дисциплін професійного спрямування та загальногуманітарного циклу;
- формування в студентів ціннісного ставлення до міжкультурних відмінностей представників різних культур у багатонаціональному середовищі;
- розвиток позитивної мотивації до взаємодії з представниками національних меншин у багатонаціональному середовищі.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- здійснити аналіз результатів наукових досліджень з обраної теми;
- розкрити особливості та виявити наявний стан підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі;
- визначити педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі;
- розробити модель та методiku підготовки соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі;
- експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: вивчення й аналіз науково-методичної літератури для обґрунтування основних теоретичних питань дослідження, специфіки підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); змісту та структури підготовки майбутніх соціальних працівників (підрозділ 2.1); узагальнення науково-теоретичних даних для визначення педагогічних умов та побудови моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (підрозділ 2.2); аналіз нормативних документів з метою визначення сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників (підрозділ 1.2);
- *емпіричні*: педагогічне спостереження, тестування, опитування, інтерв'ю з метою виявлення рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (підрозділ 2.3);
- *педагогічний експеримент*: констатувальний і формувальний з метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов, моделі та методики підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3);
- *статистичні*: методи математичної статистики для обробки результатів педагогічного експерименту, аналізу отриманих даних, перевірки статистичних гіпотез, визначення вірогідності та об'єктивності отриманих результатів (підрозділ 3.3).

Експериментальна база наукового дослідження. Експериментальне дослідження проводилося з 2013 до 2016 р. на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Усього в експерименті взяли участь 240 студентів: 122 – в експериментальних групах і 118 – у контрольних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* науково обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі; *схарактеризовано* критерії, показники та рівні готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі; *розроблено й теоретично обґрунтовано* модель підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі;

уточнено поняття «підготовка до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі», «професійна діяльність соціального працівника», «професійна діяльність у багатонаціональному середовищі», «багатонаціональне середовище»;

подальшого розвитку набуло вирішення проблеми іншомовної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Достовірність результатів дослідження забезпечується комплексним підходом до розв'язання поставлених завдань, ґрунтовною підготовкою та проведенням експерименту із застосуванням методів, які відповідають предмету та завданням дослідження, аналізом науково-методичних джерел, експериментальною перевіркою запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі та їх практичним впровадженням в освітній процес вищих навчальних закладів; обговоренням теоретичних положень і результатів дослідження на науково-практичних, науково-методичних, міжнародних конференціях та семінарах.

Практичне значення полягає в розробці методики підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі та її впровадженні в освітній процес на основі розробленого навчально-методичного супроводу: методичних рекомендацій, зміст яких спрямовано на підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі, а також її удосконалення шляхом створення запропонованих педагогічних умов.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Чорноморського державного університету імені Петра Могили (довідка № 78/105

від 09.12.2015), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 25.1/204 від 25.02.2016), Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (довідка № 250 від 11.03.2016), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/469 від 23.03.2016).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й методичні положення, висновки та попередні результати дисертаційного дослідження обговорено й оприлюднено в доповідях на науково-практичних конференціях, семінарах, форумах різних рівнів: *міжнародних*: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2013–2014); «Science and Education a New Dimension» (Budapest, 2014); «Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration» (Ariel, Israel 2014); «Ольвійський форум – 2012: стратегії України в геополітичному просторі» (Севастополь, 2012); «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв – Ялта, 2013); «Ольвійський форум – 2014: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв, 2014); «Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв – Коблеве, 2015); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2015); *всеукраїнських*: «Global English – Global Decisions» (Ukraine National Conference, 2013); «Могилянські читання – 2012–2015 рр.: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний» (Миколаїв, 2012–2015 рр.)

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 15 одноосібних публікаціях автора, із них 8 – статті у фахових виданнях, 2 з яких – у міжнародних виданнях, 6 – матеріали та тези конференцій, 1 – методичні рекомендації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (305 найменувань, з яких 30 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 238 сторінок, із них 172 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; сформульовано гіпотезу й наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження та дані про публікації, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Теоретичні основи підготовки соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі»** – представлено результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, розкрито особливості професійної підготовки соціальних працівників; визначено сутність поняття «багатонаціональне середовище».

Проаналізовано наукові джерела (О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, Т. Семигіної, І. Миговича, І. Козубовської, Л. Міщик, В. Полтавця, Г. Попович, Є. Холостової, Л. Віннікової, Н. Видишко, Н. Гайдук, Я. Гулецької, С. Когут, А. Кулікової, Т. Кремневої, Г. Лещук, О. Ольхович, О. Пришляк, Н. Микитенко, Г. Слозанської, В. Тименко) з метою вивчення сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Багатонаціональність простору життєдіяльності людини – це невід’ємна риса сучасного розвиненого світу. Зростаюче усвідомлення світового громадського наростаючого протистояння між підвищенням рівня багатонаціональності соціального середовища, у якому живе та працює людина, і його невідповідності до цих змін викликало необхідність належної підготовки фахівців до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. У документах ЮНЕСКО сформульовано глобальну концепцію освіти, призначення якої – забезпечити в майбутньому суспільстві превалювання цінностей та ідеалів культури миру, толерантності, активної міжкультурної комунікації та розвитку міжнародного співробітництва.

Аналіз наукової літератури з проблем підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі дав змогу зробити висновок, що *підготовка до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі* визначається як напрям підготовки, у процесі якої здійснюється формування ціннісного ставлення до міжкультурних відмінностей представників різних культур, розвиток позитивної мотивації до взаємодії з представниками різних національностей, формування відповідних знань, умінь та навичок.

Професійну діяльність майбутнього соціального працівника в багатонаціональному середовищі визначаємо як цілеспрямовану активність, зорієнтовану на вирішення проблемних питань, що входять до компетенції соціального працівника, на фоні національних, етнічних, міжнаціональних проблем співіснування та взаємодії представників різних національностей, які проживають на території однієї держави, регіону, міста. В умовах багатонаціонального середовища діяльність соціального працівника має передбачати прояв взаємоповаги та довіри до представників різних національностей, урахування культурних і психологічних особливостей та особисту установку на толерантну взаємодію. Згідно з проектом Закону України «Про концепцію державної етнонаціональної політики», принцип державної національної політики має враховувати наявний в Україні позитивний досвід розв’язання

етнополітичних питань та необхідність розвитку цієї сфери відносин з урахуванням таких особливостей:

- визнання багатонаціональності та багатокультурності українського середовища його суспільною цінністю, яка потребує захисту й збереження;
- поєднання державного забезпечення потреб різних національних спільнот і створення умов для їхнього вільного, самостійного та органічного розвитку;
- рівності перед законом усіх громадян, незалежно від їхніх культурних, етнічних та расових ознак.

У ході дослідження з'ясовано, що специфікою підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності є врахування факту, що соціальні працівники у своїй діяльності здебільшого стикаються з представниками малозабезпечених верств населення, інвалідами, особами без постійного місця проживання тощо. Їхніми клієнтами рідко бувають люди з позитивною «Я-концепцією» чи високою самооцінкою. Зазвичай до соціальних служб звертаються люди, які втратили роботу, сім'ю, мають проблеми з уживанням алкоголю, наркотиків. Такі люди несуть у собі негатив, неприйняття дійсності, невміння спілкуватися з іншими, і все це негативно впливає на соціального працівника. Тому серед соціальних працівників явище професійного вигорання більш розповсюджене, порівняно з представниками інших професій. Робота в багатонаціональному середовищі додає особливості національних громад, врахування культурних та релігійних відмінностей, на які соціальний працівник має зважати для досягнення позитивного результату своєї роботи.

У другому розділі – **«Загальнопедагогічна характеристика підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі»** – розкрито зміст, структуру та функції підготовки соціальних працівників. Запропоновано та теоретично обґрунтовано низку педагогічних умов, розроблено модель підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (рис. 1). Визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі.

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм дав змогу визначити зміст, структуру та функції підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Соціальний працівник має володіти фаховими знаннями з психології, соціології, психіатрії, знати законодавство, правові аспекти соціального захисту, теорії та методи соціальної роботи, наявні ресурси та методи їх використання; уміти спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси людини, розширювати її можливості та сприяти розвитку, створювати «мережу допомоги» та керувати процесом допомоги.

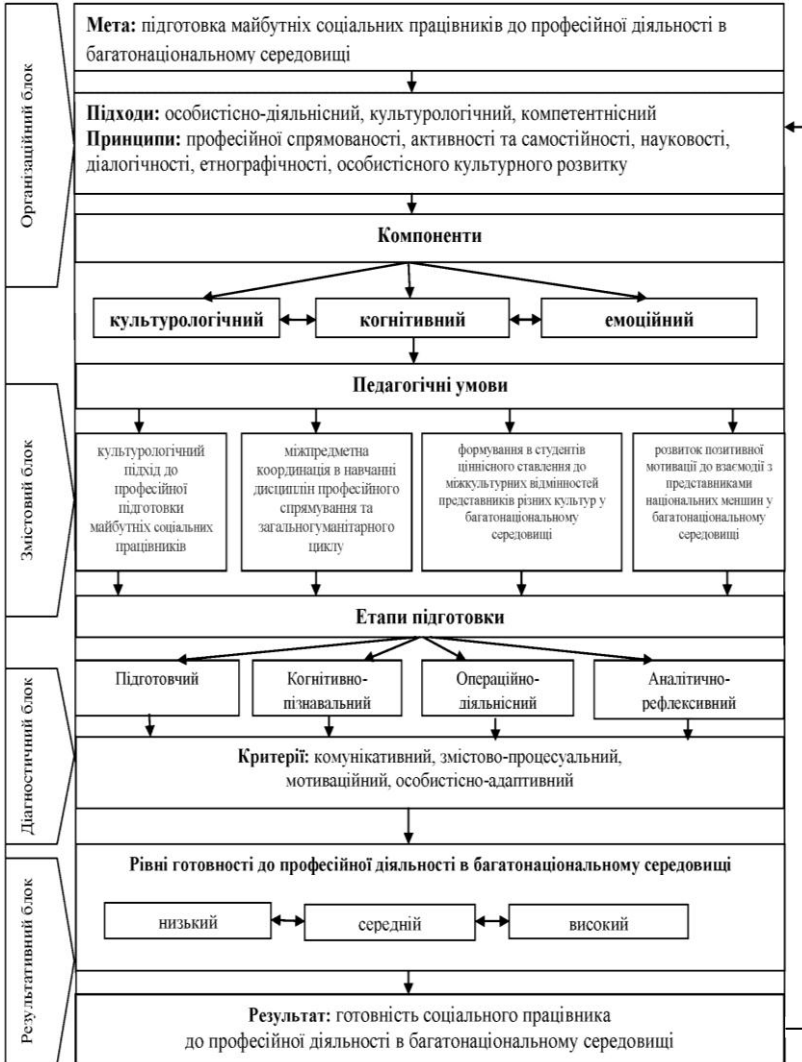

Рис. 1. Модель підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі

У контексті започаткованого дослідження було визначено педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі: запровадження

культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; здійснення міжпредметної координації в навчанні дисциплін професійного спрямування та загальногуманітарного циклу; формування в студентів ціннісного ставлення до міжкультурних відмінностей представників різних культур у багатонаціональному середовищі; розвиток позитивної мотивації до взаємодії з представниками національних меншин у багатонаціональному середовищі.

Упровадження *першої умови* дає можливість особистісного зростання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації за допомогою розвитку структури культурної діяльності, зрушення в особистісному культурному розвитку, розширює особистісний інформаційний простір студента, допомагає об'єктивно сприймати оточуючих людей, розуміти їхній настрій, характер, експресію їхньої поведінки. Урахування *другої умови* дозволить вивести професійну підготовку на якісно новий рівень, установити міжпредметні зв'язки між дисциплінами професійного спрямування та загальногуманітарного циклу, що є необхідною передумовою формування вмій та навичок на основі засвоєних знань. Застосування *третьої умови* дає змогу сформувати в студентів ціннісне ставлення до представників різних національностей. Уведення *четвертої умови* спрямовано на підвищення інтересу та мотивації до ведення професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Для реалізації запропонованих у дисертаційному дослідженні педагогічних умов було розроблено *модель* підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі. Запропонована модель представлена організаційним (мета, підходи, принципи, компоненти готовності), змістовим (педагогічні умови, етапи підготовки), діагностичним (критерії сформованості готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі) та результативним блоками. Змістовий блок моделі забезпечує практичне впровадження педагогічних умов на визначених етапах (підготовчий, когнітивно-пізнавальний, операційно-діяльнісний, аналітично-рефлексивний), які спрямовані на досягнення позитивного результату – готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. З цією метою було розроблено відповідне навчально-методичне забезпечення: методичні рекомендації для підготовки соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі.

У результаті аналізу педагогічної літератури, опитування студентів і викладачів, дослідження специфіки та структури підготовки майбутніх соціальних працівників визначено критерії (комунікативний, змістово-процесуальний, мотиваційний, особистісно-адаптивний) та відповідні їм показники. Урахування виділених критеріїв і показників дало змогу

визначити рівні готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі: низький, середній, високий.

З метою визначення стану підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі було проведено експериментальну діагностику, у якій брали участь 240 студентів (122 студенти – експериментальна група, 118 – контрольна).

За результатами анкетування, тестування, виконання контрольних завдань було встановлено, що більшість опитуваних має низький або середній рівень готовності до роботи в багатонаціональному середовищі за показниками визначених критеріїв, що свідчить про необхідність спеціальної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка педагогічних умов та методики підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі»** – описано програму і зміст експерименту, розроблено та апробовано методику перевірки ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Експериментальна робота проводилась у кілька етапів: перший, підготовчий етап – збір інформації про стан підготовки студентів до роботи в багатонаціональному середовищі, визначення критеріїв, показників та рівнів готовності студентів до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі; другий – проведення констатувального експеримента, сутність якого полягає у визначенні вихідного рівня готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі; третій – проведення формуального експерименту, який ґрунтується на застосуванні запропонованих педагогічних умов у процесі фахової підготовки соціальних працівників та перевірка ефективності розробленої моделі; четвертий – аналіз результатів формуального експерименту – тестування, опитування, контрольні зрізи, покликані перевірити ефективність комплексу заходів, які становили формувальний експеримент.

Методика підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі передбачає послідовне проходження чотирьох етапів: підготовчого, когнітивно-пізнавального, операційно-діяльнісного та аналітично-рефлексивного. На підготовчому етапі підготовки соціальних працівників було зосереджено увагу на застосуванні культурологічного підходу та розвитку мотивації до майбутньої професії. Вплив на розвиток культурологічного та емоційного компонентів готовності соціальних працівників до професійної діяльності

передбачав формування інтересу й позитивного ставлення до роботи в багатонаціональному середовищі; культурологічний підхід у навчанні забезпечував пробудження потреби в інтелектуальній взаємодії, готовність допомагати один одному, формування толерантного ставлення до стилів життя, системи цінностей, пріоритетів, політичних та релігійних поглядів представників інших національностей. На когнітивно-пізнавальному етапі використовували сучасні форми навчання: диспути, дискусії, «мозкові штурми», ділові та рольові ігри, проекти тощо. На цьому етапі відбувалось формування переважно когнітивного компонента. Метою було забезпечення теоретичної бази для подальшого формування вмінь та навичок, необхідних для ведення професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Цей етап включав у себе умову здійснення міжпредметної координації у вивченні професійних дисциплін та дисциплін загальногуманітарного циклу, цілеспрямований відбір і структурування змісту навчального матеріалу згідно з підготовкою до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі та мав на меті реалізацію системи методів навчання, спрямованих на поетапну підготовку майбутнього фахівця до діяльності в багатонаціональному середовищі. На операційно-діяльнісному етапі відбувалось формування ціннісного ставлення до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Цей етап передбачав: організацію навчального спілкування на основі суб'єкт-суб'єктних відносин; залучення студентів до активної участі в діалогічних формах навчання; формування адекватної комунікативної поведінки в різних ситуаціях міжкультурного спілкування; розвиток толерантного ставлення до представників інших культур. На аналітично-рефлексивному етапі підготовки здобуті знання, уміння та навички трансформуються у власний досвід студента. На цьому етапі відбувалася комплексна реалізація педагогічних умов, що сприяло формуванню готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Проведені тести та контрольні зрізи на констатувальному та формувальному етапах дали підстави відзначити позитивні зміни рівнів сформованості готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Результати порівняльного аналізу змін в експериментальній та контрольній групах графічно відображено на рис. 2–5.

Результати за комунікативним критерієм свідчать, що в ЕГ відбулися значущі зміни, порівняно з КГ. У КГ відсоток студентів із середнім рівнем відповідного критерію зріс на 5,1 %, а в ЕГ – на 23 %. Крім того значні зміни відбулися в ЕГ на низькому рівні – кількість студентів зменшилась на 30,4 %, на відміну від КГ, де ці зміни становлять 9,3 % (рис. 2).

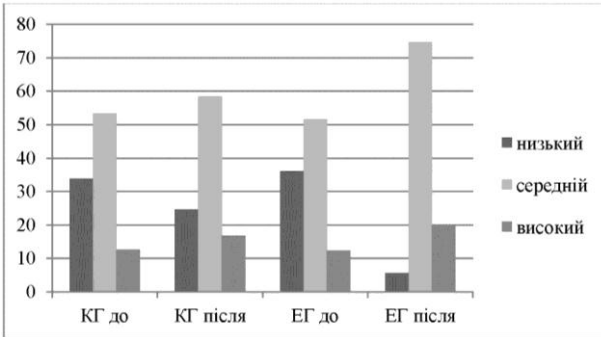

Рис. 2. Гістограма розподілу студентів відповідно до рівня готовності за комунікативним критерієм

Щодо змістово-процесуального критерію готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі, то зміни в КГ не були значущі, порівняно з динамікою змін в ЕГ, у яких вони відбулися за рахунок зниження кількості студентів на низькому рівні на 25,9 % та на високому рівні збільшення на 15,5 %, тоді як у КГ ці зміни становлять відповідно 5,9 і 3,4 % (рис. 3).

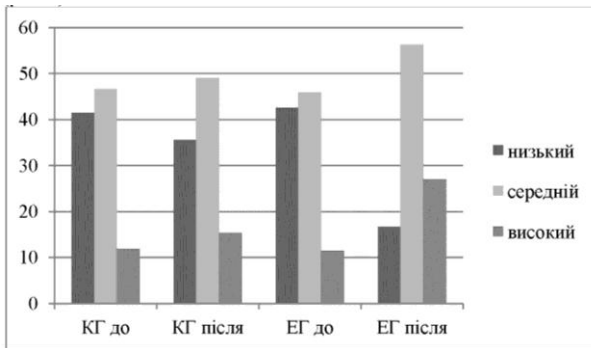

Рис. 3. Гістограма розподілу студентів відповідно до рівня готовності за змістово-процесуальним критерієм

Як видно з рисунка, в обох групах відбулися позитивні зрушення за мотиваційним критерієм. Відсоток студентів із середнім рівнем готовності у ЕГ збільшився на 23 %, а в КГ – лише на 9,3 %, відсоток студентів із низьким рівнем зменшився на 31,1 %, а в КГ – на 11,9 % (рис. 4).

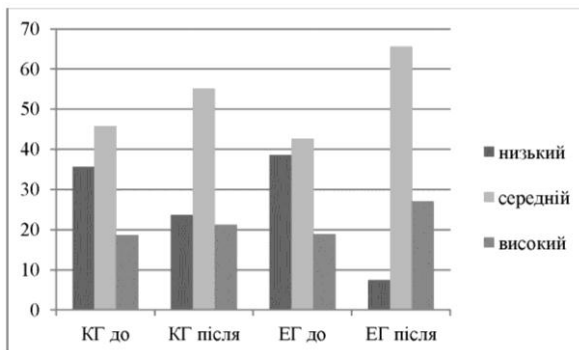

Рис. 4. Гістограма розподілу студентів відповідно до рівня готовності за мотиваційним критерієм

За даними особистісно-адаптивного критерію, суттєві зміни відбулися в ЕГ на низькому рівні, а саме на 24,5 %, а в КГ – на 11 %, на високому рівні у КГ збільшення відбулось на 4,2 %, а в ЕГ – на 11,4 % (рис. 5).

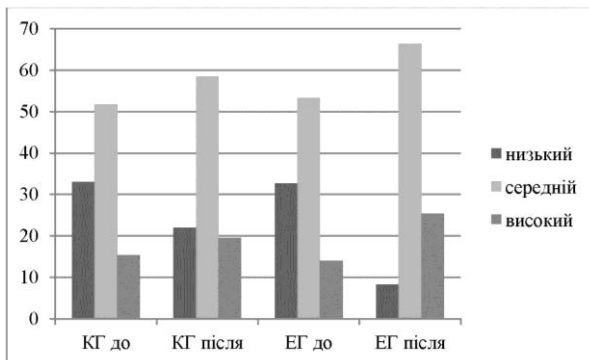

Рис. 5. Гістограма розподілу студентів відповідно до рівня готовності за особистісно-адаптивним критерієм

Порівняльний аналіз результатів у КГ та ЕГ засвідчує позитивну динаміку підвищення показників за всіма критеріями. Достовірність отриманих результатів підтверджено за допомогою критерію Пірсона χ^2 . Отримані результати є підтвердженням ефективності обраних педагогічних умов, розробленої моделі та методики підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено узагальнення та практичне розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі через обґрунтування педагогічних умов, на основі яких розроблено та експериментально перевірено модель та методику підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

1. Здійснений аналіз наукових джерел з теми дослідження засвідчив, що питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників привернуло увагу значної кількості вітчизняних науковців. Водночас у вітчизняній науковій літературі проблема підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі недостатньо висвітлена й потребує проведення детального дослідження. Аналіз поглядів учених на підготовку майбутніх соціальних працівників засвідчив, що підготовка до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі визначається як напрям підготовки, у процесі якої здійснюється формування ціннісного ставлення до міжкультурних відмінностей представників різних національностей, розвиток позитивної мотивації до міжкультурної взаємодії, формування знань щодо культурних особливостей та релігійних переконань.

Професійна діяльність соціального працівника – це складний процес надання соціальної допомоги, спрямованої на вирішення різних соціальних потреб і проблем окремого індивіда або групи людей. В умовах багатонаціонального середовища професійна діяльність соціального працівника має передбачати прояв взаємоповаги та довіри до представників інших національностей, урахування культурних, психологічних та релігійних особливостей та особисту установку на позитивну взаємодію.

2. Виявлено особливості та наявний стан підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі. Специфіка професійної підготовки майбутніх соціальних працівників полягає в тому, що студенти потребують спеціальної підготовки до постійної взаємодії з представниками інших національностей. Робота в багатонаціональному середовищі додає особливості національних громад, на які соціальний працівник має зважати для досягнення позитивного результату своєї роботи. За результатами констатувального експерименту встановлено, що більшість студентів має низький або середній рівень готовності до роботи в багатонаціональному середовищі, що засвідчило необхідність здійснення спеціальної підготовки з імплементацією в освітній процес обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов.

3. На основі аналізу наукової педагогічної літератури, практики підготовки майбутніх соціальних працівників та проведеного констатувального експерименту визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що

забезпечують ефективність підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі:

- застосування культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників;
- здійснення міжпредметної координації в навчанні професійних дисциплін та дисциплін загальногуманітарного циклу;
- формування ціннісного ставлення до міжкультурних відмінностей представників різних культур у багатонаціональному середовищі;
- розвиток позитивної мотивації до взаємодії з представниками національних меншин у багатонаціональному середовищі.

4. Розроблено модель та методику підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Виокремлення та обґрунтування педагогічних умов підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі засвідчило, що всі описані аспекти цієї педагогічної проблеми можна згрупувати, виділивши організаційний, змістовий, діагностичний та результативний блоки. Модель представлена організаційним (мета, підходи, принципи, компоненти готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі), змістовим (педагогічні умови та етапи підготовки), діагностичним (критерії) та результативним блоками. Результатом упровадженої моделі підготовки майбутнього соціального працівника є готовність соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі, що представлено в моделі результативним блоком.

5. Експериментальне дослідження дало змогу перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Формувальний експеримент засвідчив позитивні зміни в підготовці майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності за всіма чотирма критеріями. Після проведення формувального експеримента кількість студентів ЕГ із середнім рівнем показників комунікативного критерію зросла на 23 %, а в КГ – на 5,1 %. За даними змістовно-процесуального критерію, середній рівень в ЕГ збільшився на 10,4 %, а в КГ – на 2,5 %. Відповідно до мотиваційного критерію, в ЕГ середній рівень зріс на 23 %, а в КГ – на 9,3 %. Результати за особистісно-адаптивним критерієм показали збільшення середнього рівня в ЕГ на 13,1 %, а в КГ – на 6,8 %. Це свідчить про ефективність обраних педагогічних умов та вдале застосування розробленої моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Отримані за допомогою методів статистичної обробки результати свідчать, що внаслідок формувального експерименту в студентів експериментальних груп відбулися статистично значущі кількісні та якісні зміни зростання рівня підготовки до професійної діяльності в

багатонаціональному середовищі, що підтверджує досягнення мети та загальну гіпотезу.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних із визначенням педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Вважаємо, що подальшої розробки потребує іншомовна підготовка майбутніх соціальних працівників та вивчення зарубіжного досвіду формування готовності до роботи в багатонаціональному середовищі.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Статті в провідних фахових виданнях України:

1. Рябова Ю. М. Вплив культури спілкування на розвиток професійних якостей майбутніх соціальних працівників / Ю. М. Рябова // Наукові праці : наук.-метод. журнал. – Вип. 176. Т. 188. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 81–85.

2. Рябова Ю. М. Функції ділового спілкування в професійній діяльності майбутніх соціальних працівників / Ю. М. Рябова // Наукові праці : наук.-метод. журнал. – Вип. 197. Т. 209. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 65–69.

3. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до міжнародної професійної діяльності / Ю. М. Рябова // Наукові праці : наук.-метод. журнал. – Вип. 203. Т. 215. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С. 114–117.

4. Рябова Ю. М. Формування морально-етичних якостей майбутніх соціальних працівників у процесі підготовки до професійної діяльності у багатонаціональному середовищі / Ю. М. Рябова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 1 до Вип. 31, Том V(47): «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2013. – С. 413–420.

5. Рябова Ю. М. Теоретичні основи та принципи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у багатонаціональному середовищі / Ю. М. Рябова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 1 до Вип. 5, Том 4(55): «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2014. – С. 374–381.

6. Рябова Ю. М. Характеристика педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі / Ю. М. Рябова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 1 до Вип. 36, Том V(65): «Вища

освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2015. – С. 408–416.

Статті в зарубіжних фахових виданнях:

7. Riabova Yu. Forming of future social workers professional culture in the university academic process / Yuliya Riabova // Science and Education: a New Dimension. Pedagogy and Psychology. II(9), Issue 19, Budapest, 2014. – P. 10–13.

8. Riabova Yu. Principles of social workers' professional activity in the modern multicultural society / Yuliya Riabova // Modern Tendencies in Pedagogical Education and Science of Ukraine and Israel: the Way to Integration, Issue № 5, Ariel, Israel, 2014. – P. 366–371.

Тези, матеріали конференцій:

9. Рябова Ю. М. Професійні якості майбутніх соціальних працівників у контексті культури спілкування / Ю. М. Рябова // «Ольвійський форум – 2012: стратегії України в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 61–62.

10. Рябова Ю. М. Професійна підготовка соціальних працівників до міжкультурної взаємодії / Ю. М. Рябова // «Ольвійський форум – 2013: стратегії країни Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С. 74–75.

11. Riabova Yu. The role of intercultural competence in professional development of future social workers / Yulia Riabova // Global English – Global Decisions. XVIII TESOL – Ukraine National Conference. April 12–13, 2013. Book of papers. – Севастополь: Рибест, 2013. – P. 264–266.

12. Рябова Ю. М. Особливості соціальної роботи з національними меншинами в Україні / Ю. М. Рябова // Ольвійській форум – 2014: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: тези. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 123–124.

13. Рябова Ю. М. Структура професійної діяльності соціальних працівників / Ю. М. Рябова // «Могилянські читання – 2014». Всеукраїнська наук.-практ. конф. «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: тези. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 16–17.

14. Рябова Ю. М. Структура професійної діяльності соціальних працівників у багатонаціональному середовищі / Ю. М. Рябова // «Ольвійський форум – 2013: стратегії країни Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015р. – С. 39–40.

Навчально-методичний матеріал:

15. Рябова Ю. М. Іншомовна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі: методичні

рекомендації / Юлія Миколаївна Рябова. – Миколаїв : ТОВ «Іліон», 2016. – 56 с.

АНОТАЦІЯ

Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Херсонський державний університет. – Херсон, 2016.

У дисертації розглянуто проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Розкрито специфіку, зміст та структуру підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи та необхідність її вдосконалення шляхом запровадження науково обґрунтованих педагогічних умов. Дістало подальшого розвитку поняття «багатонаціональне середовище» та наукові уявлення щодо підготовки соціальних працівників до роботи в багатонаціональному середовищі.

Визначено критерії, показники та рівні готовності студентів до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. Виявлено та експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

У дослідженні розроблено модель та методика підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі, до якої входять такі складові: мета, підходи, принципи, компоненти готовності, педагогічні умови, етапи підготовки, критерії та рівні. Усі складові моделі спрямовано на формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Ключові слова: майбутні соціальні працівники; підготовка до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі; міжкультурна взаємодія; педагогічні умови підготовки до роботи в багатонаціональному середовищі; професійна діяльність; багатонаціональне середовище; соціальна робота.

АННОТАЦИЯ

Рябова Ю. М. Подготовка будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального

образования. – Херсонский государственный университет. – Херсон, 2016.

В диссертации рассмотрена проблема подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде. Раскрыта специфика, содержание и структура подготовки будущих специалистов по социальной работе и необходимость ее совершенствования путем внедрения научно обоснованных педагогических условий. Получило дальнейшее развитие понятие «многонациональная среда» и научные представления по подготовке социальных работников к работе в многонациональной среде.

На основании анализа педагогической литературы и практики подготовки социальных работников определены и обоснованы педагогические условия подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде: применение культурологического подхода к профессиональной подготовке будущих социальных работников; осуществление межпредметной координации в обучении дисциплинам профессионального направления и общегуманитарного цикла; формирование у студентов ценностного отношения к межкультурным различиям представителей разных культур в многонациональной среде; развитие положительной мотивации к взаимодействию с представителями национальных меньшинств в многонациональной среде.

Определены критерии, показатели и уровни сформированности готовности к профессиональной деятельности в многонациональной среде. Выявлена и экспериментально проверена эффективность предложенных педагогических условий подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде.

В диссертационном исследовании разработана модель и методика подготовки социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде, в которую входят следующие составляющие: цель, подходы, принципы, компоненты и уровни готовности, педагогические условия и этапы подготовки. Все составляющие модели направлены на формирование готовности будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде. Автором разработаны методические рекомендации иноязычной подготовки будущих социальных работников к деятельности в многонациональной среде.

Экспериментально проверена эффективность предложенных педагогических условий подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности в многонациональной среде. В результате формирующего эксперимента у студентов экспериментальных групп, в отличие от контрольных, произошли статистически значимые количественные и качественные положительные изменения относительно

определенных критериев готовности социальных работников к работе в многонациональной среде.

Ключевые слова: будущие социальные работники; подготовка к профессиональной деятельности в многонациональной среде; межкультурное взаимодействие; педагогические условия подготовки к работе в многонациональной среде; профессиональная деятельность; многонациональная среда; социальная работа.

ANNOTATION

Riabova Yu. Professional Training of Future Social Workers for Professional Activity in Multicultural Society. – Manuscript.

The thesis for obtaining degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Kherson State University – Kherson, 2013.

The thesis considers the problem of training of future social workers for the professional activity in the multinational society. The thesis reveals the specific contents and structure of the training of future specialists of social work and the need for its improvement through scientifically based teaching conditions. The concept of «multinational society» and scientific understanding of the training of social workers for professional activity in the multinational society received the further development.

The criteria, indicators and levels of readiness for professional activity in the multinational society have been defined. The effectiveness of the proposed pedagogical conditions of training of future social workers for the professional activity in the multinational society have been defined and tested.

The model and methods of training of social workers for professional activity in the multicultural society have been designed. The model includes the following components: objectives, approaches, principles, components of readiness, pedagogical conditions and stages of preparation. All components of the model are aimed at the formation of future social workers readiness for professional activity in the multinational society. The results indicated that due to the forming experiment the students of the experimental group, in contrast to control group, demonstrated statistically significant positive quantitative and qualitative changes.

Keywords: future social workers; training for professional activity in the multinational society; intercultural interaction; pedagogical conditions of preparation to professional activity in the multinational society; professional activities; multinational society; social work.

Підп. до друку 26.05.2016.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. 5018.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: (0512)50-03-32, (0512)56-55-81
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

